

ΑΡΧΑΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1

Με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι υπόλοιποι• χτίζοντας δηλαδή με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, χτίζοντάς τα όμως με κακό τρόπο, (θα γίνουν) κακοί. Γιατί αν δεν ήταν έτσι, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα διδάξει, αλλά όλοι θα γίνονταν καλοί ή κακοί.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές• κάνοντας δηλαδή όσα συμβαίνουν στις συναλλαγές μας με τους άλλους ανθρώπους άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και αποκτώντας (σιγά-σιγά) τη συνήθεια να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος άλλοι ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Όμοια συμβαίνει και σε ό,τι έχει σχέση με τις επιθυμίες και την οργή• άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πράοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο, στις περιστάσεις αυτές, και οι άλλοι με τον αντίθετο τρόπο. Και με ένα λόγο, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται από την επανάληψη όμοιων ενεργειών. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας, γιατί με τις διαφορές αυτών (των ενεργειών) ακολουθούν οι έξεις.

B1

❖ **«καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης»**

Η αναφορά που γίνεται στο σημείο αυτό από τον Αριστοτέλη για τη διαφορά που υπάρχει από πολίτευμα σε πολίτευμα σίγουρα μπορεί να μας παραξενεύει. Δικαιολογείται όμως από το γεγονός ότι πριν από λίγο μίλησε για την ευθύνη που φέρουν οι νομοθέτες για την επιτυχημένη ή μὴ άσκηση των πολιτών στην αρετή. Η επίτευξη του στόχου αυτού ενός νομοθέτη αποτελεί για τον φιλόσοφο το κριτήριο για τη διάκριση των πολιτευμάτων σε καλά και σε λιγότερο καλά. Ως γνώμονα λοιπόν, για να χαρακτηρίσουμε ένα πολίτευμα ἀγαθὸ ἢ φαῦλο (που εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η λέξη δε σημαίνει τον ευτελή ή τον κακό αλλά τον κατώτερο) θεωρεί ο Αριστοτέλης το αν οι πολίτες αυτού του πολιτεύματος ασκήθηκαν περισσότερο ή λιγότερο στην αρετή και εάν κατόρθωσαν με τη βοήθεια και την καθοδήγηση των νομοθετών να την κατακτήσουν.

Η τέλεια κοινωνία, κατά τον Αριστοτέλη, είναι η πολιτεία (η πόλη-κράτος). Σκοπός της πολιτείας είναι η **ευδαιμονία** των πολιτών. Γι' αυτό οι νομοθέτες επιδιώκουν να κάνουν

τους πολίτες καλούς. Όσοι το καταφέρνουν, συμβάλλουν καθοριστικά στη δημιουργία της **αγαθής πολιτείας**. Όταν αποτυγχάνουν, τότε η πολιτεία γίνεται **φαύλη**, λιγότερο καλή, με αρνητικές συνέπειες στη ζωή των ανθρώπων. **Κριτήριο λοιπόν της διάκρισης των πολιτειών είναι η ευδαιμονία των πολιτών**. Αυτό το κριτήριο ισχύει και για τα σημερινά πολιτεύματα. Οι άνθρωποι πρέπει να οργανώνουν την ιδιωτική και δημόσια ζωή με γνώμονα την ευδαιμονία όλων των μελών μιας κοινωνίας. Η καλή οργάνωση μιας πολιτείας και η ορθή διαχείριση πρέπει να έχει απήχηση στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Πρέπει η ζωή να γίνεται καλύτερη και στον υλικό και στον πνευματικό-ηθικό τομέα. **Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από μια δημοκρατική πολιτεία στην οποία οι πολίτες θα υπακούουν σε νόμους, οι οποίοι "κείνται καλώς", είναι δηλαδή θεσπισμένοι με σωστό τρόπο και αποβλέπουν στην προαγωγή της κοινωνικής και οικονομικής ζωής όλων.**

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε τη σύμφωνη γνώμη πολλών φιλολόγων οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η τοποθέτηση των επιθετικών προσδιορισμών στο τέλος της πρότασης (ενώ θα έπρεπε ο κάθε προσδιορισμός να συνοδεύει την λέξη που προσδιορίζει π. χ. *πολιτεία αγαθή, πολιτείας φαύλης*) είναι δείγμα του προφορικού λόγου μιας και τα έργα του Αριστοτέλη που έχουμε είναι οι ίδιες του οι σημειώσεις από τις προφορικές του παραδόσεις.

Ο Δ. Λυπουρλής υποστηρίζει ότι ο Αριστοτέλης εδώ χρησιμοποιεί συνειδητά αυτόν τον τρόπο έκφρασης, γιατί με τα δύο επίθετα στο τέλος του παραδείγματος γίνεται η επανασύνδεση με το θέμα της ενότητας που είναι «η αρετή και οι διάφορες βαθμίδες από τις οποίες περνά ο άνθρωπος στην προσπάθεια του να την κατακτήσει» και όχι βέβαια η διαφορά ανάμεσα στα πολιτεύματα. *Τοποθετώντας, δηλαδή, ο Αριστοτέλης τα επίθετα αγαθή και φαύλης στο τέλος της φράσης πετυχαίνει να μας θυμίσει ότι «κάθε φορά που μιλούμε για διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι στην ουσία πρόκειται για διαφορά ως προς την πρόοδο των πολιτών στον τομέα της αρετής».*

❖ **«καὶ διὰ τῶν αὐτῶν γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»**

Η «γένεση» και η «φθορά» είναι δύο έννοιες που αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (και ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*). "Κατά τον Αριστοτέλη η φυσική διαδικασία είναι μονόδρομη: γένεση-αύξηση-τελείωση-παρακμή-φθορά. Αυτή είναι η βασική του ιδέα στη φιλοσοφία του τέλους, η οποία βασίζεται σε δεδομένα της εμπειρίας" (Ingemar Düring). **Και τα δύο αυτά μέλη της αντίθεσης έχουν στην ενότητα αυτή άμεση σχέση τόσο με τον εθισμό όσο και με την ηθική πράξη.**

Στα πλαίσια της αναφοράς του Αριστοτέλη **στον τρόπο απόκτησης των ηθικών αρετών μέσω της άσκησης και του εθισμού**, όπως μαθαίνουμε μια τέχνη κάνει χρήση του αντιθετικού ζεύγους «**γίνεται-φθείρεται**» θέλοντας να υπογραμμίσει

ότι τόσο η «γένεση» όσο και η «φθορά» κάθε αρετής (και τέχνης) έχουν την ίδια αρχή και γίνονται με τα ίδια μέσα. Εκείνο δηλαδή που έχει κυρίως σημασία είναι η άσκηση και ο εθισμός, η ποιότητα των ενεργειών του ανθρώπου, οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης και συμπεριφοράς. Ανάλογα μ' αυτούς δημιουργούνται οι καλές ή κακές συνήθειες, που διαμορφώνουν και τις ηθικές αρετές.

Με τρόπο επαγωγικό τονίζεται η σημασία της άσκησης που δημιουργεί το έθος, τον εθισμό. Η αρετή, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, κινείται ανάμεσα στη γένεση και στη φθορά. Η γένεση συντελείται με την άσκηση. Οι άνθρωποι γίνονται αγαθοί εθιζόμενοι στα αγαθά (ή άρετή έξ' έθους περιγίγνεται). Αν όμως δεν εφαρμόσουν ηθικούς κανόνες, τότε γίνονται κακοί. Όπως συμβαίνει και με ένα κιθαριστή, ο οποίος, αν δεν εφαρμόσει τους σωστούς μουσικούς κανόνες και κάποια ειδική τεχνική, δεν θα μάθει ποτέ να παίζει κιθάρα, όσο και να προσπαθεί.

❖ «*ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἔξεις γίνονται*»

Αυτό είναι το συμπέρασμα στο οποίο οδηγήθηκε ο Αριστοτέλης εξετάζοντας τις περιπτώσεις της καθημερινής ζωής (χρησιμοποίησε ξανά την επαγωγική μέθοδο: από τις ειδικές και μερικές θέσεις με τη χρήση των παραδειγμάτων της καθημερινής ζωής ο Αριστοτέλης έβγαλε ένα συμπέρασμα με καθολική ισχύ). Σε αυτό λοιπόν, ο φιλόσοφος αναφέρει ότι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας (δηλ. οι έξεις) διαμορφώνονται από τις όμοιες ενέργειες, από το ότι δηλαδή πολλές φορές ενεργούμε «οὕτως ἢ οὕτως». Η καθημερινή και συνεχής συναλλαγή μας με τους ανθρώπους μας κάνει δίκαιους ή άδικους, η συνεχής άσκηση στο να μη φοβόμαστε τους κινδύνους μας κάνει ανδρείους ή δειλούς, κ.τ.λ.

Άλλωστε εάν εξετάζαμε και τη σημερινή σημασία της λέξεως *ἔξις* θα βλέπαμε ότι πρόκειται για μία ιδιότητα –συνήθεια η οποία αποκτάται μέσω της επανάληψης κάποιας πράξης ή μέσω της επίδρασης όμοιων συνθηκών.

Προκειμένου να αποκτηθούν λοιπόν, οι έξεις εκείνο που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι ο τρόπος που επαναλαμβάνουμε τις όμοιες ενέργειες οι οποίες θα μας οδηγήσουν στην απόκτηση των έξεων αυτών. Επομένως, εάν επαναλαμβάνουμε πράξεις σωφροσύνης και απέχουμε από τις ηδονές γινόμαστε σώφρονες. Εάν προσπαθήσουμε να αντιμετωπίσουμε τα πράγματα που μας προκαλούν φόβο γινόμαστε ανδρείοι. Σε αυτά θα πρέπει και πάλι να τονιστεί η ποιότητα που θα πρέπει να έχουν οι ενέργειες αυτές οι οποίες θα πρέπει να είναι ίδιες με αυτές που θα κάνει κάποιος όταν θα γίνει κάτοχος της αρετής. Και αυτό θα το καταφέρει:

α) έχοντας συνείδηση του τι πράττει,

β) έχοντας επιλέξει ενσυνείδητα τις πράξεις αυτές και έχοντας δηλώσει καθαρά την προτίμηση του γι' αυτού του είδους τις πράξεις και

γ) έχοντας κάνει τις πράξεις αυτές μόνιμο, σταθερό και αμετάβλητο τρόπο συμπεριφοράς.

Αξίζει να τονίσουμε εδώ ότι αφού ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι «**αί ἔξεις γίνονται**» αυτό σημαίνει ότι **αυτές είναι επίκτητες (όχι εκ φύσεως) και προκύπτουν μέσα από τη διαρκή εξέλιξη που φέρνει η επανάληψη.**

Όπως διαβάζουμε στο αντίστοιχο **σχόλιο του σχολικού βιβλίου** ο φιλόσοφος στα Ηθικά Νικομάχεια αναφέρει ότι **συμβαίνει και το αντίστροφο: οι ἔξεις γίνονται η πηγή των αντίστοιχων ενεργειών, και έτσι δημιουργείται ένας κύκλος.** Ας πάρουμε για παράδειγμα την ανδρεία: συνηθίζοντας να περιφρονούμε τους κινδύνους γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, μπορούμε να αντιμετωπίζουμε ακόμη καλύτερα αυτά που προκαλούν φόβο.

B2

Σε αυτό το σημείο του κειμένου, έρχεται η σειρά της εφαρμογής της θέσης του Αριστοτέλη στις αρετές (εδώ βλέπουμε την αναλογική συλλογιστική μέθοδο): **ό,τι συμβαίνει με τις τέχνες, το ίδιο συμβαίνει και με τις αρετές: οι καλοί ή κακοί τρόποι δράσης δημιουργούν καλές ή κακές συνήθειες, και οι καλές ή κακές συνήθειες συντελούν στην απόκτηση ή όχι ηθικών αρετών.**

*Όπως ένας τεχνίτης γίνεται κάτοχος της τέχνης του μέσω των συνεχών ασκήσεων και του εθισμού, έτσι και ο κάθε άνθρωπος μέσω της επανάληψης όμοιων ενεργειών αποκτά τις αρετές. Πρέπει να τονιστεί εδώ βέβαια, **η σημασία της ποιότητας στις όμοιες αυτές ενέργειες ώστε η επανάληψη των ηθικών πράξεων να συντελέσει στη διαμόρφωση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα του ανθρώπου, δηλ. «των ἔξεων».***

Το νέο επιχείρημα του Αριστοτέλη συνδέεται με τα προηγούμενα και παράλληλα εισάγεται με τις λέξεις «**οὕτω δὴ καί..**». Το **οὕτω** λοιπόν, που μπαίνει στην αρχή, **ολοκληρώνει τον προηγούμενο συλλογισμό ενώ συγχρόνως υποδηλώνει την αναλογία που υπάρχει ανάμεσα στα προηγούμενα και στο θέμα με το οποίο θα ασχοληθεί** (δηλαδή, ανάλογα μετά προηγούμενα, το ίδιο συμβαίνει). Μέσω του συμπερασματικού **δὴ γίνεται ανακεφαλαίωση** και εισαγωγή ενός νέου συλλογισμού ο οποίος βγαίνει ως συμπέρασμα από τον πρώτο. **Το νέο τελικά επιχείρημα εισάγεται μέσω του προσθετικού συνδέσμου καί.**

Ο Αριστοτέλης εδώ, με τον όρο **συνάλλαγμα** εννοεί την καθημερινή συναλλαγή, την **καθημερινή συνάφεια** (δεν αναφέρεται δηλ. η λέξη με τη συνήθη σημασία της, η οποία είναι συνθήκη, συμβόλαιο ή αμοιβαία συμφωνία). **Στο πλαίσιο των καθημερινών διαπροσωπικών σχέσεων των ανθρώπων και της κοινωνικής τους ζωής ανάλογα με τις πράξεις, τη συμπεριφορά και την ποιότητα των ενεργειών τους (αυτά όλα παίζουν αποφασιστικό ρόλο) οι άνθρωποι θα αποκτήσουν ή όχι ηθικές αρετές.**

Επισημαίνεται λοιπόν στην ενότητα αυτή, πόσο μεγάλη είναι η σημασία της ηθικής πράξης στις διαπροσωπικές σχέσεις, προκειμένου να αποκτήσουν οι άνθρωποι κάποια ηθική αρετή. Η επανάληψη της ηθικής πράξης συντελεί στην

απόκτηση των «ἔξεων», των μόνιμων δηλαδή στοιχείων του χαρακτήρα του ανθρώπου. Έτσι, στις καθημερινές τους συναλλαγές οι άνθρωποι γίνονται δίκαιοι ή άδικοι: «*πράττοντες τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι... γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι*». Τα συναισθήματα του φόβου ή του θάρρους τους κάνουν δειλούς ή ανδρείους: «*πράττοντες τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς... οἱ μὲν ανδρείοι οἱ δὲ δειλοί*». Ως προς τις επιθυμίες, άλλοι γίνονται «*σώφρονες*» και άλλοι «*ἀκόλαστοι*», ενώ «*περὶ τὰς ὀργάς*», άλλοι γίνονται «*πράοι*» και άλλοι «*ὀργίλοι*». Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι πράξεις των ανθρώπων, αν είναι καλές, διαμορφώνουν καλό χαρακτήρα, αν είναι κακές, διαμορφώνουν χαρακτήρα κακό. Επειδή η καθημερινή ζωή συντελείται στην πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, η ηθική αρετή εκτός από πολιτική έχει και κοινωνική διάσταση.

Ο Αριστοτέλης λοιπόν, πιστεύει ότι στις διάφορες καταστάσεις της καθημερινής ζωής ανάλογα με τη συμπεριφορά μας και τις πράξεις μας αποκτούμε ή όχι ηθικές αρετές. Για να το κάνει αυτό περισσότερο σαφές ο φιλόσοφος στη συγκεκριμένη ενότητα χρησιμοποιεί ξανά παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και πιο συγκεκριμένα αναφέρει ενδεικτικά τέσσερα αντιθετικά ζεύγη, τα οποία αντιπροσωπεύουν ηθικές ιδιότητες και συναισθηματικές καταστάσεις. Μέσω τούτων θέλει να κάνει αισθητή τη διαπίστωση που αναφέρθηκε προηγουμένως, ότι δηλ. η ποιότητα των ενεργειών του ανθρώπου έχει άμεση σχέση με τις καλές ή κακές συνήθειες που αυτός αποκτά και οι οποίες κατόπιν οδηγούν ή δεν οδηγούν στις ηθικές αρετές.

Τα αντιθετικά αυτά ζεύγη των «αρετών» και των «κακιών» που παρατηρούνται στην καθημερινή ζωή και αποκτούν οι άνθρωποι ανάλογα με τη συμπεριφορά τους είναι τα εξής:

1. ἐν τοῖς συναλλάγμασι: **δίκαιοι ή άδικοι.**
2. ἐν τοῖς δεινοῖς: **ανδρείοι ή δειλοί.**
3. περὶ τὰς ἐπιθυμίας: **σώφρονες ή ακόλαστοι.**
4. περὶ τὰς ὀργάς: **πράοι ή οργίλοι.**

Αυτό που θα πρέπει επίσης να προσέξουμε είναι το χιαστό σχήμα που υπάρχει στο αντιθετικό ζεύγος **άνδρειοι-δειλοί**, που αντιστοιχίζεται με τα απαρέμφατα **φοβεῖσθαι-θαρρεῖν**:

Εξετάζοντας λοιπόν τις περιπτώσεις της καθημερινής ζωής οδηγείται στο συμπέρασμα ότι οι έξεις δημιουργούνται από όμοιες ενέργειες (χρησιμοποίησε ξανά την επαγωγική μέθοδο: από τις ειδικές και μερικές θέσεις με τη χρήση των παραδειγμάτων της καθημερινής ζωής ο Αριστοτέλης έβγαλε ένα συμπέρασμα με καθολική ισχύ).

B3

Σχολικό βιβλίο σελ. 128

«Η σημασία της Ακαδημίας ... .. η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα»

B4

γηγενής : γινόμενον, γίνεται, ἐγίνοντο

ἔσθλος : ἔσσονται, ἔστιν

μισαλλοδοξία : συναλλάγμασι

δέος : δεινοῖς, δειλοῖ

στρεβλός : ἀναστρέφεσθαι

ΑΙΔΙΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ**Γ1**

Μου φαίνεται, είπα εγώ, ότι αναφέρεις ως ικανοποιητικό αποδεικτικό στοιχείο, ότι η τέχνη του να γράφει κανείς λόγους δεν είναι αυτή, την οποία αν κατείχε κάποιος θα ήταν ευτυχισμένος. Και όμως εγώ νόμιζα ότι κάπου εδώ θα εμφανιζόταν η επιστήμη την οποία από παλαιά αναζητούμε. Γιατί πραγματικά οι άνθρωποι αυτοί που γράφουν τους λόγους μου δίνουν, Κλεινία, την εντύπωση, όταν συναναστρέφομαι μαζί τους, ότι είναι κάτι παραπάνω από σοφοί και η ίδια η τέχνη τους κάτι θαυμάσιο και σπουδαίο. Και όμως αυτό δεν είναι καθόλου παράδοξο· γιατί αυτή αποτελεί μέρος της τέχνης των μάγων και (είναι) ελάχιστα κατώτερη από εκείνη. Γιατί η μία η τέχνη των μάγων είναι γήτεμα (γοητεύει) για τα φίδια, τις αράχνες, τους σκορπιούς και άλλα ζώα καθώς και αρρώστιες, ενώ αυτή από την άλλη συμβαίνει να γοητεύει και να πείθει και δικαστές και μέλη της Εκκλησίας του δήμου και άλλα πλήθη.

Γ2.

ἔφην	: φάτε
κτησάμενος	: ἐκτῶ
τις	: τινῶν
εὐδαίμων	: (ᾗ) εὐδαμον
ὠμὴν	: ὠήθη
φανήσεσθαι	: πεφάνθω
πάλαι	: παλαιότερον
κήλησις	: (ᾗ) κήλησι
τυγχάνει	: τύχοιεν

οὔσα : ἔσομέναις

Γ3α.

μοῖ : Δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου από το ρήμα δοκεῖς
εὐδαίμων : Κατηγορούμενο στο υποκείμενο του ρήματος τὶς μέσω του
συνδετικού ρήματος ἂν εἶη
ἦν : Αντικείμενο στο ρήμα ζητοῦμεν
ἐκείνης : Γενική συγκριτική λόγω του επιθέτου συγκριτικού βαθμού
ὑποδεεστέρα
οὔσα : Κατηγορηματική μετοχή λόγω του ρήματος τυγχάνει.
Αναφέρεται στο υποκείμενο ἢ δὲ (συνημμένη)

Γ3β.

«κτῆσάμενος» : επιρρηματική υποθετική μετοχή συνημμένη στο υποκείμενο του
ρήματος ἂν εἶη. Αναλύεται σε δευτερεύουσα επιρρηματική υποθετική πρόταση :
εἰ κτήσαιτο.

Σχηματίζεται **λανθάνων** υποθετικός λόγος. Αφού η απόδοση είναι το ρήμα της
πρότασης, το **ἂν εἶη**, δηλαδή δυνητική ευκτική, ο υποθετικός λόγος δηλώνει την
απλή σκέψη του λέγοντος, για αυτό και η μετοχή αναλύθηκε με εἶ και ευκτική.